

A dél-erdélyi magyar közösség politikai vezető rétegének internálása 1944 őszén

A tanulmány a Romániai Magyar Népközösség országos és helyi szervezeteiben vezető, illetve irányító szerepet betöltő személyek internálását követi nyomon. Ugyanakkor témánk legelején azt is meg kell jegyeznünk, hogy az 1944 augusztusától alkalmazott hatósági kényszerintézkedések nemcsak a korábbi magyar politikai elit reprezentánsait, értelmiségi rétegét érintette, hanem az egyházi személyiségeket, a két világháború közötti, vagy éppen a második világháborús események következtében tisztázatlan vagy különleges jogállású személyeket, mint például az államközi egyezményrel Észak-Erdélyben tanuló dél-erdélyi magyar diákokat, az Észak-Erdélyben munkát vállaló és így munkavállalási és tartózkodási engedéllyel rendelkező dél-erdélyi magyar munkavállalókat, a dél-erdélyi magyar hontalanokat, és nem utolsósorban a dél-erdélyi lakhelyükre visszatérő menekült vagy hivatalosan eltávozott magyarokat is sújtotta.¹ Az internálások jogi hátterének vizsgálata során figyelemmel kísérjük milyen indokokkal és mely hatóságok internáltak, és azt is, hogy az egyre erősödő szovjet nyomás milyen mértékben befolyásol(hat)ta az internálással kapcsolatos jogi szabályozásokat és intézkedéseket. De mivel az internálás nemcsak a dél-erdélyi magyarokat érintette, hanem a romániai németeket is, sőt alkalmazása szoros összefüggésben állt a két nemzeti közösség korábbi magatartásának megítélésével, ezért röviden ki kell térnünk a királyi diktatúra bevezetése utáni és az Antonescu vezette katonai diktatúra alatti magyar és német politikai szervezkedések rövid bemutatására is.

A két világháború között mindkét nemzetiség önálló, etnikai alapon szervezett pártokba tömörült, bízva abban, hogy a parlamenti keretek adta lehetőségek kihasználásával hatékonyabb érdekképviseleti politikát folytathatnak. A magyarok és a németek nevében fellépő pártok a kulturális önazonosságtudat ápolása mellett a két népcsoportnak a román gazdasági és társadalmi életben elfoglalt pozícióinak megőrzésére, illetve nemzeti jellegű intézményeinek fejlesztésére törekedtek. A nemzetiségek önálló politikai szervezkedése és jogkövetelő politikája komoly ellenszenvet, sőt gyanakvást váltott ki a többségi nemzetben, és az állambiztonsági szervek jelentéseivel egybehangzóan úgy vélték, hogy az ilyen irányú tevékenységek és célok veszélyeztetik Románia területi integritását és nemzeti egységét. Példaként

¹ Terjedelmi korlátok miatt csak érintőlegesen foglalkozunk a fentebb felsorolt problémakörrel.

hadd idézzünk itt az Állambiztonsági Hivatal és a Csendőrségi Ügyosztály vezetőinek 1936. július 26-i 32. számú jelentéséből: „Az Országos Magyar Párt különböző szervezeteken keresztül, kulturális tevékenység leple alatt, erős irredenta propagandát folytat, hogy fenntartsa és beoltsa a kisebbség lelkébe a magyar revizionizmus gondolatát.”²

A királyi diktatúra bevezetéséig, egy-két eredménytelen pártalapítási kísérletet leszámítva, az Országos Magyar Párt maradt az egyetlen olyan politikai szervezet, amely a magyarságot politikai közösséggé formálta, és érdekeinek érvényesítését a törvényhozás szintjén ellátta.³ A németek esetében a területi, történelmi hagyományok és ellentétek miatt először egy, minden romániai németet magába tömörítő országos szövetséget hoztak létre, majd a Német Pártként ismert parlamenti frakciót.⁴ Mindkét párt konzervatív értéket követett, de a 30-as évek szélsőjobboldali eszméi, elsősorban a nemzeti-szocialista ideológia követőkre talált a németek körében.⁵

A politikai pártok működésének megszüntetése és a Nemzeti Újjászületés Frontjának 1938 decemberi megalakulása fordulópontot jelentett mindkét közösség számára. A korporatív eszmével már régóta szimpatizáló németek a csatlakozás mellett döntöttek,⁶ s megalakították a Romániai Németek Népközösségét (Volksgemeinschaft der Deutschen in Rumänien). A Frontban való esetleges magyar részvétel komoly vitát váltott ki a magyarság politikai vezető rétegén belül. Bethlen György és az őt támogató csoport tartózkodott egy korporatív alapon szerveződött állampárthoz történő csatlakozástól, ahol a politikai képviselőket nem pártok, hanem hivatásszervezetek látják el. A nemzetközi fejlemények tükrében a kérdés eldöntése valóban aggodalomra adott okot. Az egyházi vezetők és az Országos Magyar Párt reformista, aktívista szárnya a magyarság Románia iránti lojalitása jeleként a belépés mellett foglalt állást, és az 1939. január 10-én megalakították a Romániai Magyar Népközösséget, amelynek élére Bánffy Miklóst választották meg. A belügy-miniszterrel kötött megállapodásnak megfelelően a Magyar Népközösség

² Román Állami Központi Történelmi Levéltár (a továbbiakban RKTL), A Csendőrség Főfelügyelőségének iratai 1474. fond, 24/1936. csomó, 27.

³ Bővebben lásd: Bárdi Nándor: *A romániai magyarság kisebbségpolitikai stratégiája a két világháború között*. Regio 1997. 2. sz. 32–67.

⁴ Bővebben lásd: Ciobanu, Vasile: *Contribuții la cunoașterea istoriei sașilor tarnisilvăneni 1918–1944*. Sibiu 2001. 29–53, 159–179.

⁵ Uo. 179–207. A szélsőjobboldali eszméket követő pártok sorából kiemelkedett az 1932-ben Nagyszebenben megalakult Romániai Németek Nemzetiszocialista Önszegélyező Mozgalma (Nationalsozialistische Selbsthilfebewegung der Deutschen in Rumänien) elnevezésű politikai szervezet, amely programjában a következő célt fogalmazta meg: „az összes romániai német átnevelése, hogy a nemzetiszocializmus szellemében gondolkodzanak, érezzenek és tevékenykedjenek” (Uo. 187.).

⁶ Uo. 212–213. A német újságok a korporatív államrendszer mellett foglaltak állást, mert álláspontjuk szerint a szakmai alapú szervezkedés nem idegen a német társadalmi szerkezet-től. Uo. 207.

célja: „kulturális, gazdasági és szociális téren a Romániában élő magyarok egységes képviselője, érdekeinek megóvása és előmozdítása. Ennélfogva feladata a *keresztény* [kiemelés – N. M. Z.] szellemben ápolni a magyar kultúrát, megvédeni és kielégíteni a magyar nép gazdasági és szociális szükségleteit.”⁷ A népközösségi alap lehetőséget adott a szélesebb társadalomszervezésre is, amely a magyarság körében a Magyar Szövetség eszméjét élesztette fel újra.⁸ A magyar honvédség kárpátaljai bevonulása után elrendelt romániai mozgósítások a nacionalista közhangulatnak kedveztek, és a Magyar Népközösség csak látszateredményeket mutathatott fel a kisebbségi jogok bővítése területén.

Az 1940-ben bekövetkezett bel- és külpolitikai változások ellentétes irányba terelték a két nemzetiség útját. A Nemzeti Újjászületés Frontját felváltó Nemzet Pártja olyan nyílt diktatórikus célokat fogalmazott meg, amelyeket a magyarság, a németektől eltérően, nem fogadott el, és a Magyar Népközösség elnöksége az 1940. július 15-én kibocsátott hirdetményében minden további együttműködéstől elhatárolódott.⁹ A területvesztések következtében kialakult belpolitikai válság kezelésére képtelen II. Károly a trónt fiának, I. Mihálynak adta át, és a miniszterelnöki széket Antonescu foglalta el. Az Antonescu vezette legionárius állam, majd a legionárius lázadás után bevezetett katonai diktatúra tovább nehezítette a nemzetiségek életkörülményeit.

A dél-erdélyi magyarság jogállására a reciprocitás elvének az alkalmazása nyomta rá bélyegét. A személy- és szabadságjogokat korlátozó intézkedések, a gazdasági retorziók (például az iparendedélyek bevonása), a rekvirálások, az iskolák bezárása miatt sokan az elvándorlást választották. A román katonai és polgári bíróságok előtt az irredentizmus és revizionizmus vádja elégséges indokot szolgáltatott a magánszemélyek elítélésére, internálására, a magyar intézmények jogi személyiségének megvonására, valamint vagyontárgyainak állami kisajátítására.¹⁰

⁷ Mikó Imre: *Huszonkét év. Az erdélyi magyarság politikai története 1918. december 1-től 1940. augusztus 30-ig.* Bp. 1941. 226.

⁸ Albrecht Dezső: *Magyar Népközösség.* In: *Hitel Kolozsvár 1935–1945.* Válogatta, bevezető tanulmányt írta és a repertóriumot összeválogatta: Záhony Éva. I. Bp. 1991. 135–144.

⁹ Mikó: *i. m.* 258.

¹⁰ Az aradi Atlétikai Klub ellen a Román Sport Szervezéséért elnevezésű országos sportszövetség 1941-ben bírósági eljárást indított, amelyben a klub törvényszéki bejegyzésének törlését kérte. Az aradi törvényszék a beadványnak eleget tett, és a klub ingatlanának kezelésére a fentebb említett sportszövetséget jelölte ki. A törvényszéki, ügyészségi és rendőrségi jelentésekből kitűnik, hogy a klubon belül folytatott állítólagos irredenta tevékenység miatt kezdeményezték az eljárást. Az esetre vonatkozó iratokat lásd a Román Külügyminisztérium Levéltára (a továbbiakban RKmL): Erdély fond, 255. kötet, 28–38, 53. A kötet még számos magyar intézmény ellen indított eljárás iratait, ill. azok működését szabályozó rendelkezéseket tartalmazza.

A Magyar Népközösség fennmaradása is politikai alku tárgyává vált. A magyar kormány Gyárfás Elemért bízta meg a Magyar Népközösség vezetésével, amit a román kormány azzal a feltétellel fogadott el, hogy az Észak-Erdély területén élő románok szintén létrehozhatnak egy érdekvédelmi szervezetet. A Magyar Népközösség Nagyenyed központtal megkezdte működését, de a legionárius lázadás után hozott intézkedések fennmaradását újra bizonytalanná tették. 1941 januárjában többek között bezárták a nagyenyedi és dévai szervezet irodáját, sőt utóbbi esetben az irattárat is elkobozták. Az irattár elkobzására azért került sor, mert jelentéseket készítettek a magyarellenes intézkedésekről, amit a román hatóságok „hamis hírek terjesztésének” minősítettek. A román kormány végül engedélyezte a Magyar Népközösség működését, de a döntés hátterében, mint ahogyan azt a Külügyminisztériumban készült följegyzés is alátámasztja, politikai megfontolások húzódtak. A belügyminiszter részére készült följegyzésben kifejtették, hogy a Magyar Népközösség a román kormánnyal kötött megállapodás alapján működik, és további működése „politikai szempontból is fontos, mert az átadott területen élő románok szervezkedése csak úgy biztosítható, ha mi is engedményeket adunk a magyar kisebbségnek”.¹¹ A Magyar Népközösség tevékenysége az érdekvédelmi funkció ellátására szorítkozott, de a magyar kormánnyal és a budapesti Külügyminisztérium külképviseleteivel fenntartott kapcsolatait a román hírszerző szolgálatok úgy értelmezték, hogy idegen érdekeket követ, és irredenta, revizionista propagandát folytat.¹² A szigorú rendészeti intézkedések bevetésével megkezdődött az „irredentista”, az „államrendre veszélyes”, a „tiltott határátlépéssel” vádolt magyar személyeknek az internálása, akiket legtöbb esetben önkényesen hurcoltak el, vagy koholt vádak alapján ellenük bírósági eljárást indítottak, és fő- vagy mellék-büntetésként internálták őket.¹³

A dél-erdélyi magyarsággal ellentétben a romániai németek különleges elbánásmódban részesültek, ami elsősorban nem az Antonescu korszak németbarát politikájából következett, hanem a nemzetközi nyomásnak volt köszönhető. A II. bécsi döntés titkos záradéka¹⁴ értelmében a bukaresti és budapesti kabinet kötelezettséget vállalt, hogy az országuk területén élő németek számára széles politikai és szervezkedési szabadságot biztosítanak. Az 1940. november 21-én megjelent 830-as számú rendelet törvényben a román

¹¹ RKmL, Erdély fond, 257. kötet, 41.

¹² RKmL, Erdély fond, 257. kötet, 60–62. A Nagyvezérkar II. Részlege, 1942. június 13-án kelt 200 867. sz. átirata a Katonai Kabinet számára.

¹³ A Nagyváradai Római Katolikus Püspökség tulajdonát képező Belényes környéki erdők gondozását ellátó Dansky István főerdészt, aki az irat tanúsága szerint az egyetlen magyar erdész volt a román fennhatóság alatt maradt Bihar megyei részeken, a Belügyminisztérium rendelete alapján, mint az államrendre veszélyes egyént a Târgoviște–Teiș-i lágerbe internálták. RKTL, a Belügyminisztérium iratai, 744. fond, 317/1941. csomó, 15.

¹⁴ L. Balogh Béni: *A magyar-román kapcsolatok 1939–1940-ben és a második bécsi döntés.* Csíkszereda 2002. 301.

kormány elismerte a Német Népközösséget felváltó Német Népcsoport (Deutsche Volksgruppe in Rumänien) jogi személyiségét, és a Német Népcsoporton belül működő Német Nemzetiszocialista Munkáspártot (Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei), amelynek élére a náci ideológiát követő, és a náci Németországgal régóta igen jó kapcsolatokat ápoló Andreas Schmidtet választották meg.¹⁵ Az összes romániai német társadalmi szervezetet és intézményt (beleértve az egyházakat is) magába tömörítő és felügyelő Német Etnikai Csoport hatalmi jogköre, döntéshozatali rendszere és szervezeti struktúrája a totalitárius rendszerek jegyeit viselte, és annak ellenére, hogy a legionárius lázadás után Romániában a pártok működését betiltották, a Német Nemzetiszocialista Párt tevékenységét továbbra is engedélyezték. A nemzetiszocialista eszmék nyílt hirdetése és propagálása joggal keltették fel a romániai belpolitikai eseményeket nyomon követő bukaresti magyar nagykövetség munkatársainak figyelmét. Rénnyei követségi tanácsos egy 1941. március 7-i jelentésében így értékelte a németiség helyzetét: „a romániai német népcsoport [...] hovatovább annyi jogot küzd ki magának, hogy bátran elmondhatjuk, hogy hamarosan államot fog képezni az államban”.¹⁶ A németek magatartása csak a háború utolsó éveiben változott meg, és az augusztusi román átállás arról győzte meg a német népcsoport vezetőit, hogy a beígért német fegyverek nélkül, és egy olyan politikai helyzetben, amikor a háború román részről „Erdély felszabadításáért folytatott nemzeti küzdelemmé”¹⁷ változott, értelmetlen bármilyen jellegű ellenállás szervezése. A gyülekezést tiltó szigorú rendszabályok és a személyi konfliktusok 1943-tól lehetetlenné tették a Magyar Népközösség működését, amelynek következtében a teljesen dezorientált dél-erdélyi magyarság csak néma szemlélője volt az új politikai eseményeknek.

Az augusztus 23-i román puccs után megalakított, Sănătescu tábornok vezette katonakormány az ország bel- és külpolitikai viszonyainak gyors rendezésére törekedett. Az alkotmányos rend biztosítása érdekében az új kabinet visszaállította az 1923-as alkotmányt és az alkotmányos monarchiát. A szeptember 2-án megjelent királyi rendelet kiszélesítette a kormány jogkörét, mivel az alkotmányozó nemzetgyűlés összehívásáig a törvényhozás feladatának ellátásával is megbízták, azzal a megkötéssel, hogy a törvények csak a király jóváhagyásával léphettek életbe. A jogállamiság helyreállításának első jele

¹⁵ Monitorul Oficial: 1940. november 21. 275. sz. A rendelettvény 4. szakasza értelmében a Német Etnikai Csoport tagjai számára, az államvezető engedélyezésével „a nemzeti lét megőrzése és megszilárdítása érdekében kötelező jellegű határozatokat hozhat”. Az Igazságügyi Minisztérium felterjesztésében azt is kimondta, hogy a Német Etnikai Csoport tagjai a román eredetű állampolgárokhoz hasonló jogokat élveznek.

¹⁶ *Magyarok kisebbségben és szórványban*. A Magyar Miniszterelnökség Nemzetiségi és Kisebbségi Ügyosztályának iratai, 1919–1944. Szerkesztette: Bán D. András, Diószegi László, Fejős Zoltán, Romsics Ignác (főszerkesztő) és Vinnai Győző. Bp. 1995. 303.

¹⁷ Florian, Claudiu Mihail: *Situația etnicilor germani din Transilvania 23 august–12 septembrie 1944*. Arhivele Totalitarismului VII(1998). 1–2. sz. 72.

volt az ugyancsak szeptember 2-i Hivatalos Közlönyben megjelent 1629. számú igazságügyi minisztériumi rendelet és a 442. számú rendelettörvény. Az Igazságügyi Minisztérium rendeleti úton amnesztiában részesítette az 1918. január 1-je után politikai bűncselekménnyel vádolt személyeket, és megszüntette a folyamatban lévő politikai jellegű bírósági eljárásokat. Azonban az amnesztia alól kivételt képeztek azok a személyek, akiket 1934. január 1-től olyan politikai bűncselekmények miatt ítélték el, amelyeket emberi élet kioltása, rablás vagy fosztogatás céljából követtek el.¹⁸ A 442. számú rendelettörvény megszüntette az Antonescu rendszerben „*törvényi vagy adminisztratív rendelkezés alapján* [kiemelés – N. M. Z.]” létrehozott internálótáborokat, előírta az internáltak azonnali szabadon bocsátását, és hatálytalanította a házi őrizetet elrendelő adminisztratív intézkedéseket. A törvényalkotó a jogszabály utolsó szakaszában azt is leszögezte, hogy: „*Az egyéni szabadságjogokat korlátozó biztonsági intézkedések hatályukat veszítették.* [kiemelés – N. M. Z.]”¹⁹ A kormány ennek ellenére a magyar és német ajkú állampolgáraival szemben számos megszorító intézkedést hozott, amely legenyhébb formájában az egyének rendőri felügyeletét jelentette, míg súlyosabb esetekben a csoportos internálás alkalmazását.

A nemzetiségeket sújtó tömeges internálás elrendelése szorosan összefüggött a megváltozott katonapolitikai helyzettel. A Bukarest ellen intézett német bombatámadások után a román kormány augusztus 25-én hadat üzent Németországnak, és megkezdődött a Románia területén állomásozó német csapatok lefegyverzése.²⁰ Ezzel megpecsételődött a magyar–román államközi viszony jövőbeni alakulása is. A király augusztus 23-i proklamációjában²¹ és a kormány ugyanaznap kiadott nyilatkozatában minden kétséget kizáróan világosan fogalmazott Erdély hovatarozásának kérdésében. Az új román kabinet ultimátumban szólította fel Budapestet Észak-Erdély kiűritésére, és az augusztus 30-án elhangzott hadiparancs Észak-Erdély mielőbbi „felszabadítását” tűzte ki célul.²² Az előnyösebb hadászati pozíció kivívása érdekében a 2. magyar hadsereg szeptember 5-én hajnalban támadást indított Torda irányába, amely maga után vonta a Sănătescu-kormány hadüzenetét is. Ilyen katonai és politikai előzmények után a bukaresti kormányzat kellőképpen

¹⁸ Monitorul Oficial 1944. szeptember 2., 202. sz.

¹⁹ Uo.

²⁰ Gosztonyi Péter: *A magyar honvédség a második világháborúban*. Bp. 1995. 166–167. A román külügyminiszter augusztus 23-án közölte a bukaresti német nagykövettel, hogy a német hadsereg kivonulása esetén a román kormány szavatolja a német csapatok békés elvonulását.

²¹ Az ifjú király az alábbi szavakkal buzdította nemzetét a háború folytatására: „A román hadsereg a szövetségeseink élén és támogatásukkal át fog lépni a Bécsben rákényszerített határon, hogy felszabadítsa Erdély földjét az idegen uralom alól.” *România, marele sacrificat al celui de-al doilea război mondial*. Documente, Vol. I. Coordonator: Marin Radu Mocanu. Buc. 1994. 249.

²² Gosztonyi: *i. m.* 167.

feljogosítva érezte magát arra, hogy a *közrend*, illetve a *közbiztonság* védelme érdekében retorziós intézkedéseket vezessen be az ellenséges állammá vált Magyarországgal határos erdélyi megyék területén lakó magyar és német ajkú népességgel szemben.

Ugyanakkor a nemzetiségek jogállásának alakulását és a velük szembeni magatartást erősen befolyásolta a sovíniszta felhangoktól sem mentes politikai megnyilatkozások és a nemzetiségellenes társadalmi közhangulat. A vezető országos és helyi sajtóorgánumok pártállástól függetlenül Erdély visszaszerzéséről, a revánsvágyról cikkeztek, és a politikai pártok képviselőiben megszólalt vezető politikusok üzeneteikben nem éppen a béke hangnemén fordultak az ország nemzetiségeihez, elsősorban a horthystának bélyegzett magyarokhoz és a náciknak titulált németekhez. Jól tükrözi ezt a Maros-Torda vármegye prefektusának kinevezett Ioan Bozdog nyilatkozata, aki marosvásárhelyi állomáshelyének elfoglalása előtt többek között kijelentette: „Hajthatatlan vagyok, akár az öreg Cato, és nem szünök ismételni: teljes és azonnali *leszámolást* a magyarokkal! Most vagy soha!”²³ A Nemzeti Parasztpárthoz közel álló *Curentul Nou* hasábjain cikkező E. Bocşa Mălin javaslatában még tovább ment, a magyarkérdés rendezésének ennél drasztikusabb forgatókönyvét vázolta fel: „A magyarok minden képzeletet felülmúló büntetteit látva – írja E. Bocşa Mălin és tekintettel arra, hogy ez a nemzet a szászokkal együtt az idők folyamán beszivárgott a román Erdélybe, miután a határt visszaállítjuk oda, ahol azelőtt állt, *el kell távolítanunk* Erdélyből ezt a népeiséget, amelyről bebizonyosodott, hogy ellenséges érzelmeket táplál irányunkban.”²⁴ A két világháború között még a nemzetiségi egyenjogúságot propagáló kommunista párti vezetők szeptember elején tett nyilatkozataikban nem sokban tértek el a polgári elveket valló jobboldali politikusok nyilvános kijelentéseitől. Az az ifjú Vescan Teofil, aki majd az észak-erdélyi szovjet katonai közigazgatás időszakában a román nemzetállami struktúrákkal összeegyeztethetetlen autonomista törekvések fő támogatója lesz, a kommunista kézben tartott *România Liberă* szeptember 11-i számában megjelent cikkét a következő gondolatokkal zárta: „Ez a végső pillanat, amikor az észak-erdélyi felszabadító harcot támogatva az erdélyi magyarok és szászok még beilleszkedhetnek a román államba.”²⁵

A megígért fenyegetések nem maradtak el, sőt az állami szervek már korábban gondoskodtak a kérdés rendezéséről. A Csendőrség Főfelügyelőségének augusztus 25-i 43 599. számú telefonutasításával kezdetét vette a Német Etnikai Csoport vezetőinek, az erdélyi és bánági szász és sváb ellenállás résztvevőinek, valamint a magyarság politikai vezéregyéniségeinek letartóz-

²³ Molnár Gusztáv: *Önrendelkezési törekvések az „észak-erdélyi köztársaság” idején 1944. október 11.–1945. március 13.* In: *Autonómia és integráció.* Szerkesztette: Molnár Gusztáv. Magyar Szemle Könyvek, Bp. 1993. 115.

²⁴ Uo. 94.

²⁵ Uo. 96.

tatása.²⁶ De nemcsak civil személyeket, hanem papokat, szerzeteseket és apácákat is letartóztattak.²⁷ A csendőrséget nem érte váratlanul az utasítás, mert a népközösségi vezetőkről, mint az államrendre veszélyes egyénekről, már évek óta folytattak adatgyűjtést, és július folyamán néhány napra begyűjtötték és kényszerlakhelyre szállították a magyar értelmiségiek egy részét.²⁸

A gyulafehérvári területi csendőrparancsnokság augusztus 26-i jelentésében arról számolt be, hogy Fehér, Fogaras, Hunyad, Kis-Küküllő, Szeben és Torda megye területéről 121 német és 137 „magyar vezetőt” tartóztattak le.²⁹ Az elkövetkező egy-két napban tovább folytatódtak a letartóztatások, sőt az augusztus 27-én kiadott 12 500. számú belügyminisztériumi rendelet a német népcsoport tagjainak 16 évtől felfelé terjedő korosztályának kivizsgálása, és a veszélyesnek vélt személyek internálása mellett, az ország területén tartózkodó német állampolgárokat és német katonák internálását is elrendelte. A kivizsgálások lebonyolítására vidéken a csendőrséget, a városokban pedig a rendőrséget bízta meg, valamint azt is meghatározta, hogy a központi légerek kijelöléséig az ideiglenesen létrehozott légereket románok lakta területeken állítsák fel. Ez utóbbi rendelet nem vonatkozott sem a magyar nemzeti-ségű román állampolgárokra, sem a Romániában tartózkodó magyar állampolgárokra. Ennek ellenére a gyulafehérvári területi csendőrparancsnokság augusztus 30-i jelentésében arról tájékoztatta a Csendőrség Főfelügyelőségét, hogy a hivatkozási alapként felhozott augusztus 25-i utasításnak megfelelően, a „magyar vezetőket” nemcsak letartóztatták, hanem internálták is.³⁰

A csendőrségi adatkezelés már az internálások első időszakában is rendkívül pontatlan volt, ugyanis az utólagos számítások alapján csupán a gyulafehérvári területi csendőrfelügyelőség körzetében az augusztus utolsó napjaiban és a szeptember elején ideiglenesen megszervezett 11 lágerbe³¹ közel 250 magyar és 251 német nemzetiségű román állampolgárt és 67 német állampolgárt internáltak.³² A csendőrség által őrizetbe vett személyek internálásának elrendelése az úgynevezett rostáló bizottságok hatáskörébe tartozott.

²⁶ Șandru, Dumitru: *Politica statului român față de minoritatea germană și maghiară 1944–1946*. Arhivele Totalitarismului VII(1999). 1–2. sz. 82.

²⁷ RKmL, Románia második világháborús iratai, 71/1939, E. 9. (1939–1947) fond, 162. kötet. 136, 147.

²⁸ Kacsó Sándor: *Nehéz szagú iszap fölött*. Bp. 1985. 538–539.

²⁹ RKTL, a Csendőrség Főfelügyelőségének iratai, 1474. fond, 159/1944 csomó. 307. A „magyar vezetőket” (conducători maghiari) „letartóztatták” (arestați).

³⁰ Uo. 310. A „magyar vezetőket” (conducători maghiari) „letartóztatták és légerekbe internálták” (arestați și internați în lagăre). A Fehér megyei csendőr-szárnyparancsnokság augusztus 28-i jelentése „magyar irredenták” (iredentiști maghiari) letartóztatásáról (arestați) számolt be. Uo. 308. A Fehér megyei csendőr-szárnyparancsnokság augusztus 29-i jelentése hatósági őrizetbe vételről beszél (reținut). Uo. 309.

³¹ Uo. A Fehér megyei csendőr-szárnyparancsnokság szeptember 2-i jelentése. 315.

³² Uo. Vesd össze a következő lapokon található adatokat: 307, 308, 309, 310, 313, 314, 316.

A szeptember 10-i belügyminisztériumi rendelet a hadműveleti területeken a katonai hatóságokat bízta meg a kivizsgálások irányításával, de munkájukba a csendőrség és a rendőrség is bekapcsolódott, és nem utolsósorban ki kellett kérjék a kormányzásban részt vállalt pártok helyi politikai szervezeteinek véleményét is. A hadműveleti területeken kívül eső megyékben a hadsereg képviselői nem avatkozhattak be a bizottsági munkálatokba. A pártok bevonása nem biztosította a semleges eljárást, habár a rendeletben kikötötték, hogy a visszaélések elkerülése érdekében névtelen feljelentésre kivizsgálás nem indítható, és a bosszúállás lehetőségét is ki kell zárni. A veszélyesnek ítélt német lakosokat a szeptember 6-án újra megnyitott Târgu Jiu-i lágerbe szállították, de a dél-erdélyi magyarok internálása ebből a jogszabályból sem vezethető le, mert a rendelet értelmében a kivizsgálás során „veszélyesnek” talált magyarokkal szemben csak házi őrizetet rendelhetek el.³³ Azonban a gyakorlati alkalmazás teljesen eltért a jogszabályban foglalt utasításoktól. A levéltári forrásokból és visszaemlékezésekből egyértelműen megállapítható, hogy a végrehajtással megbízott hatóságok egységes eljárást alkalmaztak, vagyis nemzetiségi hovatartozástól függetlenül internálták a „veszélyesnek” ítélt személyeket. A Belügyminisztérium Államrendészeti Ügyosztályának szeptember végi összesített adatai szerint a II. bécsi döntés során kijelölt román állam területén 454 „magyar etnikai eredetű román állampolgárt” internáltak biztonsági okokra hivatkozva. De tulajdonképpen kik is voltak ezek az államrendre „veszélyes” dél-erdélyi magyar személyek?

Az aradi csendőrkapitányság állambiztonsági ügyosztálya által összeállított névjegyzékből megállapítható, hogy a névsorban szereplő 25 főnyi magyart azért internálták a nagyhalmágyi táborba, mert a Magyar Népközösség vezetői voltak.³⁴ Az Arad megye területéről összeszedett és szintén a nagyhalmágyi táborba szállított 54 fős magyar csoport internálását pedig azal indokolták, hogy „irredenta vezetők” vagy „magyar irredenták”.³⁵ A Târgu Jiu-i internáltak névjegyzékében ott találjuk Szász Pált, az Erdélyi Magyar Gazdasági Egylet elnökét, a magyar párti képviselők sorából többek között Willer Józsefet, Müller Jenőt. Vagyis a magyarság politikai vezető rétegét és a közügyekben szerepet vállalt magyar értelmiségieket internálták. Ugyanakkor a magyar és a román kormányok a svájci és a svéd követségen keresztül lebonyolított diplomáciai levelezésből azt is megtudhatjuk, hogy a dél-erdélyi magyarok internálása nemcsak biztonsági okokra vezethető vissza, hanem a román kormányzat represszáliaként is alkalmazta azt az

³³ RKTL, a Csendőrség Főfelügyelőségének iratai, 1474. fond, 113/1944. csomó, 39–40. A rendelet előírásai szerint csak a veszélyesnek ítélt német nemzetiségű egyéneket kellett internálni.

³⁴ RKmL, Románia második világháborús iratai, 71/1939, E. 9. (1939–1947) fond, 163. kötet, 167.

³⁵ Uo. 168.

észak-erdélyi románok internálásának megtorlására.³⁶ Ugyanis a Sztójay-kormány belügyminisztere, államvédelmi okokra hivatkozva, a román átállítás után elrendelte az észak-erdélyi román értelmiségiek és a módosabb románok egy részének összegyűjtését. Többek között ezekben a napokban tartóztatták le a nagybányai görög katolikus püspököt 80 hívével együtt, és ekkor került a Gestapo fogságába Emil Hațieganu, az észak-erdélyi románok politikai vezetője, valamint Aurel Socol.³⁷ A székelyföldi hadműveleti területen az is előfordult, hogy a visszavonuló német és magyar csapatok erőszakhoz is folyamodtak, mint például Nagykaszon esetében, ahol a falu román nemzetségu lakosságát a helybeli ortodox pappal együtt elhurcolták. Az eseményekről tudomást szerzett római katolikus főesperes méltán tartott attól, hogy a románok elhurcolása a környék magyar lakosságára nézve komoly következményekkel fog járni, – őt idézve – „kemény megtorlás lesz.”³⁸ Az észak-erdélyi magyar politikusok és a kolozsvári magyar kulturális, gazdasági és egyházi szervezetek képviselőinek kezdeményezéséből létrejött Erdélyi Magyar Tanács elutasította a budapesti kormány háborús politikáját és az erdélyi románok szabadságjogát korlátozó intézkedéseket. Az Erdélyi Magyar Tanács nevében Budapesten tárgyaló Teleki Béla hivatalos úton is kérte az új miniszterelnököt, Lakatos Gézát, hogy vonják vissza a románellenes kényszerintézkedéseket. Teleki Béla közbenjárásának köszönhető, hogy a Gestapo fogságában őrzött Emil Hațieganut és Aurel Socolt Budapestről a győri püspöki palotába szállították, és Apor Vilmos „házi őrzetébe” helyezték, a nagybányai görög katolikus püspöknek pedig a székhelyén, Nagybányán jelölték ki kényszerlakhelyt, és az internálótáborokat feloszlatták.³⁹ Ez nem jelentette azt, hogy az észak-erdélyi románok helyzete egyik napról a másikra jelentősen javult volna, mert az augusztus 30-tól hadműveleti területté nyilvánított kelet-magyarországi és észak-erdélyi területeken a német és magyar katonai parancsnokok önkényes rendelkezései folytán továbbra is

³⁶ RKmL, Románia második világháborús iratai, 71/1939, E. 9. (1939–1947) fond, 163. kötet, 182. A román Minisztertanács szeptember 2-i ülésén ismertették a magyar kormánynak a budapesti rádióban felolvasott határozatát, amelyben arra figyelmeztették az új bukaresti kabinetet, hogy a magyar lakosság üldözését célzó intézkedéseket vonják vissza, ellenkező esetben kénytelen lesz hasonló retorziókat bevezetni az észak-erdélyi román vezetőkkel szemben. A román kormány tagadta, hogy bármiféle magyarelles üldözésre került volna sor az elmúlt napokban, és represszáliával fenyegetőzött, ha a magyar hatóságok kényszerintézkedéseket vezetnének be a román lakossággal szemben.

³⁷ A Szolnok-Doboka megyében összeszedett románokat Bethlen Béla közbenjárására szabadon bocsátották. Bethlen Béla: *Észak-Erdély kormánybiztosa voltam*. Bp. 1989. 151–152., valamint Csatári Dániel: *Forgószélben* (Magyar–román kapcsolatok 1940–1945). Bp. 1968. 406.

³⁸ György Gábor főesperes 1944. augusztus 30-án kelt levele. GyfvÉFLt Kolozsvári Püspöki Általános Helytartóság iratai, 7695/1944. irat mellé csatolt levelek között, 2353. doboz, sz. n.

³⁹ Csatári: *i. m.* 413.

több száz román nemzetiségű lakost rendeltek ki munkaszolgálatra, köztük görög katolikus teológiai hallgatókat is.⁴⁰

A Lakatos-kormány, ha a felelősséget nem is vállalta magára, de több esetben is közbenjárt az ismertebb magyar személyiségek szabadon bocsátása érdekében. A kérdés mielőbbi megoldását a magyar kormány már csak azért is sürgette, mert mint kiderült, Szász Pál, Szabó Béni és gróf Bethlen Béla internálása mellett Purgly Lászlót, a kormányzó sógorát is internálta a román csendőrség.⁴¹ A Budapestről érkezett tiltakozó levelek megválaszolására a Külügyminisztériumra hárult. A Külügyminisztérium információkért a Belügyminisztérium apparátusához fordulhatott. Az adatok birtokában és a kérdés külpolitikai következményeivel szembesülő külügyi tárca október 7-én közölte a Belügyminisztérium államrendészeti ügyosztályával, hogy a Iuliu Maniuval közösen kidolgozott elvek értelmében újra ki kell vizsgálni a dél-erdélyi magyarok internálását. Eszerint az internálás csak abban az esetben tartható fenn, ha az illető személy az érvényben levő törvényi előírásokat és a büntetőjogi szabályokat megszegte, ellenben a represszália során internált magyarokat szabadon kell bocsátani, de hatósági ellenőrzést vagy a házi őrizetet nem kerülhették el. Egyúttal kérte, hogy a bukaresti rendőrség épületében fogva tartott gróf Bethlen Bálint és Jakabffy Elemér számára elfogadható körülményeket biztosítsanak.⁴² Az államrendészeti ügyosztály október 19-én megküldte a Külügyminisztériumnak a nagyhalmágyi táborba internált személyek névsorát, feltüntetve az internálás indoklását is.⁴³ Az átirat kézhez vétele után október 24-én Eugen Filotti, a Külügyminisztérium államtitkára immár második alkalommal hívta fel az államrendészeti ügyosztály figyelmét, hogy a kormánytól kapott utasításoknak megfelelően és Ionel Popnak, Észak-Erdély kormánybiztosa jóváhagyásának megfelelően újra ki kell vizsgálni az internálótáborokba elhurcolt magyarok ügyét. A Külügyminisztérium helytelenítette a kivizsgáló bizottságok eljárását, mert álláspontja szerint az első kivizsgálást „nagyfokú szigorral végezték”, és kifejtette, hogy az irredentizmus nem elégséges indok az internálások elrendelésére, valamint azt is megjegyezte, hogy senkit sem lehet letartóztatni amiatt, mert a Magyar Népközösség tagja, már csak azért sem, mert a Magyar Népközösség legálisan működő szervezet.⁴⁴

Az elkövetkező hónapok tapasztalatai azonban azt bizonyították, hogy a Belügyminisztérium nem hajtotta végre a kérést, a Târgu Jiu-i, a nagyhal-

⁴⁰ Iuliu Hossu kolozsvár-szamosújvári megyéspüspök Sándor Imréhez, a kolozsvári általános püspöki helytartóhoz 1944. október 7-én intézett levelében a személyét ért sérelmekről, illetőleg a magyar honvédség túlkapasáiról írt. GyfvÉFLt Kolozsvári Püspöki Általános Helytartóság iratai, 4477/1944., 2041. számú doboz. sz. n.

⁴¹ RKmL, Románia második világháborús iratai, 71/1939, E. 9. (1939–1947) fond, 163. kötet, 109, 125, 144.

⁴² Uo. 182–183.

⁴³ Uo. 166–168.

⁴⁴ Uo. 169.

mági, a felsőtömösi és még sok más tábor foglyai 1944 őszén hiába várták a szabadulást. A Târgu Jiuba elhurcolt dél-erdélyi magyarok 1944 novemberében felterjesztett beadványára a belügyi tárca részéről még csak válasz sem érkezett.⁴⁵ A válasz késése szoros összefüggésben állt a szeptemberi 12-én Moszkvában aláírt szovjet–román fegyverszüneti egyezmény 2., 14. és 15. szakaszainak⁴⁶ a román hatóságok részéről történő rosszhiszemű értelmezésével. Az egyezmény 2. szakaszában Románia kötelezettséget vállalt, hogy internálja a területén található magyar és német állampolgárokat. Ennek megfelelően a román hatóságok az egyezménnyel igazolhatták a magyar és német állampolgárok internálását.⁴⁷ Számunkra ennél fontosabb az egyezmény 15. szakasza, melynek rendelkezései szerint a román kormány feloszlítja a területén lévő „valamennyi fasiszta rendszerű, Hitler-barát politikai, katonai, vagy félkatonai szervezetet, vagy bármilyen egyéb, az Egyesült Nemzetekkel, de kivált a Szovjetszövetséggel szemben ellenséges eszmeterjesztést űző szervezetet”, s a jövőben „ilyenfajta szervezetek létezését nem engedélyezi”. Habár ez egyértelműen a legionárius mozgalomra és a nemzetiszocialista ideológiát követő Német Nemzetiszocialista Pártra és annak félkatonai szervezeteire vonatkozott, ennek ellenére érvényességét a „közrendre veszélyes” magyar internáltakra is kiterjesztették. A Magyar Népközösségre vonatkozólag nem ismerünk olyan jogszabályt, mint a Német Etnikai Csoport beszüntetését elrendelő 485. számú rendelettvény.⁴⁸ A Hivatalos Közlöny október 8-i számában megjelent rendelettvénnyel a román állam elko-bozta a szervezet ingó- és ingatlan tulajdonát, és ezzel kezdetét vette a német közösség tudatos pauperizációja. Ennél drasztikusabb lépés volt a Kreml utasítására végrehajtott deportálás, a kollektív bűnösséggel vádolt romániai németek tömeges elhurcolása a szovjet munkatáborokba és ipartelepekre.

⁴⁵ Koszó János 200 magyar internált nevében kérte a szabadon bocsátást. Uo. 201. A Târgu Jiu-i táborba elhurcolt Kacsó Sándor önéletrajzában ugyancsak említést tesz a Koszó János szerkesztette beadványról. Kacsó: *i. m.* 602.

⁴⁶ *România, marele sacrificat al celui de-al doilea război mondial.* 310–312.

⁴⁷ Uo. 310–311. A német és magyar állampolgárok, valamint családtagjaik internálása már szeptember 15-én a Csendőrség Főfelügyelőségének 44 328-as számú telefonutasításával elkezdődött. Az utasítás értelmében az internáltak személyenként 50 kg súlyú csomagot vi-hettek magukkal a Târgu Jiu-i táborba. A szabadságvesztést burkolt vagyoneklobzással is ki-egészítették. A közigazgatási hatóságok leltárt készítettek az internáltak ingó és ingatlan va-gyonáról, a mezőgazdasági területekről és eszközökről, illetve az állatállományról is, amit az elhurcoltak az általuk kijelölt személynek megőrzésre adhattak át. Bár ezt azzal egészítették ki, hogy a lakásokat az aszálykárosultaknak is kiutalhatták, ami – mint utólag kiderült – egyet jelentett a felügyeleti jog megszerzésével. RKTL, a Csendőrség Főfelügyelőségének iratai, 1474. fond, 114/1944. csomó, 270.

A 14. cikkely értelmében Románia együttműködik a szovjet parancsnoksággal „a háborús bűnökkel vádolt személyek *letartóztatásában és bíróság elé állításában*” [kiemelés – N. M. Z.].

⁴⁸ Monitorul Oficial 1944. október 8., 233. sz.

A dél-erdélyi magyar internáltak ügyében – egy-két eset kivételével – 1945 elejéig semmilyen jogi lépés nem történt, és a fűtetlen barakkokban az éhségtől és a tifusztól szenvedő táborlakók közül sokan elpusztultak.⁴⁹ A román kormányzati szervek tétlen magatartása azzal is magyarázható, hogy az internáltak szabadon bocsátása körül kirobbant szovjet–román vitát csak 1945 januárjában sikerült lezárni.⁵⁰ A megegyezés értelmében a magyar és német állampolgárok kivizsgálása és internálásának megszüntetése a fegyverszüneti egyezmény végrehajtásának ellenőrzésével megbízott Szövetséges Ellenőrző Bizottságra hárult, míg a román állampolgárok ügyeinek rendezését, etnikai hovatartozásuktól függetlenül, a Belügyminisztérium hatáskörébe utalták. A Szövetséges Ellenőrző Bizottsággal Összeköttetést Tartó Romániai Bizottság átiratában arról is tájékoztatta a Belügyminisztériumot, hogy a rendészeti szervektől beszerzett információk alapján a minisztériumnak kell döntenie a „közrendre veszélyes” román állampolgárok internálásának elrendeléséről, illetve azok szabadon bocsátásáról.⁵¹

Az elhurcoltak ügyében a hozzátartozók fogalmazták meg elsőként panaszukat, de szerencsés esetben maguk az internáltaknak is sikerült kéréseiket eljuttatni az illetékes hatóságokhoz.⁵² A diszkrimináció azonban tovább folytatódott. A belügyi tárca kötelékébe tartozó Közrendészeti Ügyosztály az illetékes megyei csendőr-szárnyparancsnokságoktól beszerzett bizonyítékok alapján döntött az internáltak további sorsáról. A megyei rendvédelmi szervek az Antonescu diktatúra időszakában összegyűjtött bizonyítékok alapján a gyanúsítottak internálási határozatának meghosszabbítását javasolták. Az irredenta szellemiség terjesztése, a Magyar Népközösségi tagság, vagy a magyar konzulátussal ápoltság⁵³ elégséges terhelő bizonyítékot jelentett a fogva tartás megerősítéséhez. (Az 1940–1944 közötti feszült, nemzeti-ségellenes politikai közhangulatban igencsak könnyen ki lehetett érdemelni az ehhez hasonló megbélyegzéseket.) A kivizsgálások ennek ellenére vontatott ütemben zajlottak. A márciusban kikényszerített hatalom váltás után

⁴⁹ Meg kell jegyeznünk, hogy a Târgu Jiuba elhurcoltak életkörülményei nem hasonlíthatók össze a felsőtömösi vagy a földvári fogolytáborok lakóival, ahol a téli hónapok folyamán több százan veszítették életüket. Erről bővebben lásd Benkő Levente: *Muszáj volt valahogy élni*. Sepsiszentgyörgy 2001.

⁵⁰ A Szövetséges Ellenőrző Bizottsággal Összeköttetést Tartó Romániai Bizottság 1945. január 17-i 1584. sz. átirata. RKTL, A Csendőrség Főfelügyelőségének iratai, 1474. fond, 119/1944. csomó, 189; valamint RKmL, Románia második világháborús iratai, F 71/1939. E. 9. fond, 163. kötet, 356.

⁵¹ RKmL, Románia második világháborús iratai, F 71/1939. E. 9. fond, 163. kötet, 281–282.

⁵² Kacsó: *i. m.* 630–635. A Târgu Jiu-i foglyok 1945. február 21-én egy kétnyelvű, orosz és magyar nyelven megfogalmazott beadvánnyal a Szövetséges Ellenőrző Bizottsághoz fordultak, de kísérletük eredménytelen volt.

⁵³ RKTL, a Csendőrség Főfelügyelőségének iratai, 1474. fond, 52/1944. csomó, 2, 10, 23, 27.

megalakult Groza kabinet az előzetes nyilatkozatok alapján némi reménnyel kecsegtetett, amit az események részben igazoltak is. Az internálótáborok kapui lassan megnyíltak, és a dél-erdélyi foglyok egy igazolással a kezükben útnak indultak hazafelé, anélkül, hogy hivatalos tájékoztatást kaptak volna arról, hogy miért tartották fogva őket hónapokon keresztül.⁵⁴

A kiélezett belpolitikai küzdelemben a Nemzeti Parasztpárt és a Nemzeti Liberális Párt jó érzékkel kihasználta a légerek kérdését, és a kommunista vezetés alatt álló Belügyminisztériumot többször is azzal vádolták, hogy a kormány azért nem szándékozik felszámolni az internálótáborokat, mert politikai ellenfelei elhallgattatására használja fel azt. A további vádaskodások elkerülése érdekében a belügyi tárca vezetője, Teohari Georgescu 1945. szeptember 30-i körrendeletében arról tájékoztatta a csendőrséget és rendőrséget, hogy kezdjék el a légerek felszámolását.⁵⁵

A dél-erdélyi magyarok fogva tartása, de egyben az internálás jogi szabályozása kapcsán több kifogás merül fel, illetőleg a román hatóságok számos jogi szabálytalanságot követtek el. Először is megállapítható, hogy az augusztus 25. – szeptember 12. között végrehajtott internálások intern jellegűek, a román kormányzati szervek önálló döntése és kezdeményezése alapján és nem nemzetközi nyomás vagy kötelezettség következtében hozott intézkedés. A román jogrend nem zárja ki annak a lehetőségét, hogy a kormány krízis helyzetben az államrend és közbiztonság védelme érdekében kényszerrendszabályokat hozzon.⁵⁶ De mint minden kényszerintézkedés, így az internálás intézménye és gyakorlata összeegyeztethetetlen az alkotmányos jogokkal és a törvényi korlátozás feltételeivel. (Az internálások egyéni vagy tömeges alkalmazását nem kísérik kellő garanciák, és a testi épséget is veszélyeztetik.) Az 1944 őszen érvényben lévő román büntetőeljárás értelmében a letartóztatást (deținere) a bíróság által kibocsátott letartóztatási parancs birtokában lehetett végrehajtani, amely intézkedést az eljárási szakaszban a büntetőeljárás eredményessége érdekében rendelhették el. A gyanúsított fogva tartása nem haladhatta meg a 30 napot, amit kellő indoklással még egy

⁵⁴ Kacsó: *i. m.* 669. Kacsó Sándort a többi társával együtt június 21-én engedték haza, anélkül, hogy a légerparancsnokság tájékoztatta volna őket fogva tartásuk okáról. Erre vonatkozólag lásd még a mellékletben közölt igazolást.

⁵⁵ Șandru, Dumitru: *Etnicii germani și detașamentele de muncă forțată din România 1944–1946*. In: *Arhivele Totalitarismului III*(1995). 1. sz. 39.

⁵⁶ Negulescu, Paul: *Tratat de drept administrativ român*. Buc. 1925. 445.

hónapra meg lehetett hosszabbítani.⁵⁷ A nyomozási szakaszban alkalmazott jogintézmény a hatósági őrizetbe vétel (*reținere*), amelynek elrendelése a rendőrbíró jogkörébe tartozik, és a terhelt személyi szabadságát jogerős ítélet nélkül rövid időtartamra, 72 órára korlátozza. A csendőrség és rendőrség állományába tartozó tisztek, altisztek a rendőri szabályzat előírásai szerint mint rendőrbírók is eljárhattak.⁵⁸ A dél-erdélyi magyarok letartóztatását nem a bíróság rendelte el, hanem a Belügyminisztérium utasítására hajtották végre. Ennek következtében az internáltak kiszolgáltató helyzetbe kerültek, mivel a közigazgatási hatóságok rendelkeztek fölöttük, ebből kifolyólag szabadon bocsátásukról vagy fogva tartásukról a rendészeti szervektől beszerzett információk alapján a Belügyminisztérium döntött, és nem egy független bíróság. Fellebbezéssel a Belügyminisztériumhoz és nem a bírósághoz lehetett fordulni. Az itt felsorolt törvényi előírásokból és levéltári forrásokból egyértelműen megállapítható, hogy az augusztus 25-től végrehajtott internálások nem egyebek, mint közigazgatási kényszerintézkedések, vagyis büntetőeljárás kivül alkalmazott jogintézmény. Ha figyelembe vesszük azt a tényt is, hogy az internáltakat hónapokon keresztül bírósági határozat hiányában tartották fogva, akkor azt is kijelenthetjük, hogy internálásuk nem volt más, mint közigazgatási úton alkalmazott büntetés, holott a közigazgatási jog célja a kényszer és nem a büntetés.⁵⁹

A belügyi és a külügyi tárca közötti levelezésből, valamint az 1945 tavaszán elindított kivizsgálásokból az is megállapítható, hogy szeptember 12-én aláírt szovjet–román fegyverszüneti egyezmény 15. cikkelyét a Magyar Népközösség tagjainak letartóztatása során nem alkalmazták (a letartóztatás időszakában nem is alkalmazhatták, mert még akkor nem is volt érvényben). Fogva tartásuk is jogtalannak tekinthető, mert az internálótáborok felállítását elrendelő 1944. október 26-i 19 124-es számú belügyminiszteri határozat⁶⁰ 1. szakasza egyértelműen meghatározta, hogy a Târgu Jiuban felállítandó gyűjtőlágerben csak a fegyverszüneti egyezmény 2., 14. és 15. cikkelyében felsorolt egyéneket tarthatják fogva. Ugyanez állapítható meg a minisztertanácsi naplóban megjelent 762-es számú határozatból is, mely szerint az „internáló központokat” a fegyverszünet egyezmény 2. és 15. szakaszában érintett személyek számára „kényszerlakhely” kirovása céljából hozták létre.⁶¹ Esetleg felmerül a kérdés: a román kormánysszervek, ha deklarátíve nem is, de a valóságban mint fasiszta rendszerű szervezetre tekintettek a Magyar Népközösségre, vagy számukra az irredentizmus egyet jelentett a faszizmussal?

⁵⁷ Pop, Traian: *Drept procesual penal IV*. Cluj, [1947–1948] 134–139.

⁵⁸ Uo. 131.

⁵⁹ Magyary Zoltán: *Magyar közigazgatás. A közigazgatás szerepe a XX. század államában. A magyar közigazgatás szervezete, működése és jogi rendszere*. Bp. 1947. 633.

⁶⁰ Monitorul Oficial 1944. október 26., 248. sz.

⁶¹ Monitorul Oficial 1944. november 6., 258. sz.

A bukaresti kormány diszkriminatív politikája nemcsak a dél-erdélyi magyarokra volt kihatással, hanem az észak-erdélyi magyarokat is érintette. A fegyverszüneti egyezmény 2. pontjában foglalt kötelezettségek végrehajtása céljából összehívott szeptember 20-i belügyminisztériumi értekezleten⁶² kialakult álláspont szerint, a román állam területén tartózkodó, magyar útlevéllel rendelkező észak-erdélyieket is internálni kellett, ez alól azonban kivételt képeztek a román nemzetiségűek. A román Nagyvezérkar az október 19-én kibocsátott 578 832. sz. rendeletével⁶³ – a nemzetközi előírásoknak ellentmondva – *hadifoglyoknak* nyilvánította a magyar katonaszökevényeket. Csak Háromszék vármegyéből – az 1944. november 12. után felálló főispánság információi szerint – több mint 2000 férfit hurcoltak el,⁶⁴ akiket először Földvárba vittek, majd egy részüket tovább szállították a focșani-i elosztótáborba, illetve onnan a Szovjetunióba.

Az internálótáborok létrehozása és működése nem felelt meg az érvényben lévő jogszabályoknak sem. Először is a Sănătescu-kormány figyelmét elkerülte, hogy szeptember 2-án kihirdetett 442-es számú törvényrendelet megszüntette az internálótáborokat, és „Az egyéni szabadságjogokat korlátozó biztonsági intézkedések hatályukat veszítették.” [Kiemelés – N. M. Z.]⁶⁵ Vagyis a törvényrendelet hatálytalanította az internálást elindító augusztus 27-i belügyminisztériumi rendeletet is, és a szeptember 6-tól újra megnyitott Târgu Jiu-i tábor, illetve az ország területén bárhol is ideiglenes jelleggel a román állampolgárok részére⁶⁶ kialakított lágerek az október 26-án kihirdetett belügyminisztériumi határozatig törvénytelenül működtek. Másodszor a lágerek működési szabályzatát tartalmazó november 6-i belügyminiszteri határozat nem felelt meg az október 26-i határozat előírásainak, mert csak a fegyverszüneti egyezmény 2. és 15. szakaszában felsorolt személyekre vonatkozott. Ettől még figyelemreméltóbb az a tény, hogy az Aldea tábornok vezette Belügyminisztérium alkalmazottai a működési szabályzat megfogalmazása során – egy-két részlet kivételével – átmásolták az Antonescu rezsim alatt, 1942. március 22-én megjelent szabályzatot.⁶⁷ A zsidókat érintő passzusok kikerültek, az internáló lágerek megnevezés helyett az internáló központ kifejezést vezették be, de a szabályzat szerkezetén (a 32 szakaszra való felosztáson) és a táborlakókra vonatkozó előírásokon nem változtattak. Az új, magát demokratikusnak nevező kormány internáltjai semmivel sem

⁶² RKTL, a Csendőrség Főfelügyelőségének iratai, 1474. fond, 119/1944. csomó, 22–24.

⁶³ Uo. 9.

⁶⁴ Népi Egység 1944. november 16.

⁶⁵ Monitorul Oficial 1944. szeptember 2., 202. sz.

⁶⁶ A szeptember 12-én aláírt fegyverszüneti egyezményben Románia kötelezte magát, hogy „internálja” a területén tartózkodó magyar és német állampolgárokat.

⁶⁷ RKTL, a Belügyminisztérium iratai, 755 fond, 325/1941. csomó, 14–19.

élveztek több jogot vagy szabadságot, mint az Antonescu katonai diktatúra foglyai.⁶⁸

A dél-erdélyi magyarok internálásáért a román kormányok a felelősek, habár néhány esetben, mint például az eddig feltárt tordai⁶⁹ és a kolozsvári deportálásokat⁷⁰ egyértelműen a helyi szovjet katonai parancsnokok és az NKVD munkatársai hajtották végre. A Szövetséges Ellenőrző Bizottság szovjet tagjai a fegyverszüneti egyezmény 2. szakaszában érintett magyar és német állampolgárok internálásának elhúzódsáért vontak felelősségre a bukaresti kormányzatot, illetve a német kisebbség és a volt legionárius mozgalom hívei politikai múltjának kivizsgálását és internálását követelték a román hatóságoktól. A jogtalanul internált észak-erdélyi magyarok érdekében 1945. január 26-án a Külügyi Népbizottságon egy feljegyzés készült, amelyben V. G. Gyekazanov külügyi népbiztos-helyettesnek azt javasolták, hogy: „A magyar állampolgárok internálásának Romániában nem szabad kiterjednie az őslakos erdélyiekre, kivéve a német nemzetiségű személyeket és azokat, akik 1940. augusztus 30. (vagyis a bécsi döntés) után Magyarországról telepedtek Erdélybe.”⁷¹ A fegyverszüneti egyezmény 2. szakaszának rendelkezései értelmében az internált magyar és német állampolgárok ügyeinek kivizsgálása érdekében összehívott május 12-i konferencián felszólaló Leontyev ezredes arra hívta fel az értekezletén részt vevő román állami szervek figyelmét, hogy az egyezmény 2. szakaszának végrehajtása során a román rendészeti szervek olyan személyeket is internáltak, akikre a 2. szakasz hatálya nem terjedt ki.⁷²

A dél-erdélyi internálások nagymértékben meghatározták a romániai magyar közösség politikai szervezkedésének irányvonalát. Miközben a Magyar Népközösség vezetői és a dél-erdélyi magyar értelmiség legnagyobb része hónapokon keresztül az internálótáborokban raboskodott, addig az illegálitásból előlépő magyar kommunisták egy csoportja a Romániai Kommunista Párt bábáskodása mellett újra életre hívta a Magyar Dolgozók Országos Szövetsége (MADOSZ) néven ismert politikai alakulatot. Az 1944 októberétől Magyar Népi Szövetség elnevezésre váltó MADOSZ aktivistái a helyzetet kihasználva magukhoz ragadták a romániai magyarság politikai érdekképviseletét. Az 1945. január 19-én Brassóban tárgyaló Gyárfás Elemér, volt nép-

⁶⁸ A működési szabályzat rövid magyar nyelvű ismertetését lásd: Benkő Levente: *Tervszerű merénylet*. Korunk 2003. 2. sz. 90–91.

⁶⁹ RKTL, a Csendőrség Főfelügyelőségének iratai, 1474. fond, 47/1945. csomó, 2–8. Az adatok szerint 135 tordai lakost, csakis férfiakat hurcoltak el a bevonuló szovjet csapatok.

⁷⁰ Az október 12–15. körüli napokban mintegy három-ötezer magyart, és ebben az esetben is csak férfiakat deportáltak, akiknek többsége útközben vagy a szovjet fogságban halt meg. Lásd bővebben: Szabó György: *Kolozsvári deportáltak az Uralban*. Kv. 1994.

⁷¹ Nagy Mihály Zoltán–Vincze Gábor: *Autonómisták és centralisták. Észak-Erdély a két román bevonulás között (1944. szeptember – 1945. március)*. Kv. 2003. 32. számú dokumentum. Megjelenés alatt.

⁷² RKTL, a Csendőrség Főfelügyelőségének iratai, 1474. fond, 5/1945. csomó, 2.

közösségi elnök úgy értékelte a MADOSZ szerepvállalását, hogy az „nem tesz egyebet, mint tovább növeli a magyar és román nép közötti ellenszenvet”⁷³ [a MADOSZ baloldali politikájára utalt – a szerző megj.]. Véleménye szerint „az egész magyar népesség bevonásával, felekezeti és társadalmi különbségtétel nélkül” kell megszervezni a magyarságot, de nem a MADOSZ-szal szemben, hanem vele együttműködve. A megbeszélésen részt vevő Szabó Béni, az Országos Magyar Párt egykori képviselője és a brassói népközösség volt elnöke ugyanakkor arra emlékeztette Gyárfás Elemért, hogy az újjászervezés lehetetlen, mivel a szervezési akcióba bevonható népközösségi tagok az internálótáborok foglyai. A királyi puccs után alakult román kormányok anélkül, hogy szándékukban állt volna, de közvetve hozzájárultak a MADOSZ és a Magyar Népi Szövetség hatalmi pozíciójának kialakulásához.

A Petru Groza vezette kormányt támogató Magyar Népi Szövetség szabad kezét kapott a romániai magyarság politikai megszervezése terén, amely az egység szólama alatt megakadályozott minden egyéb magyar szervezkedést, és tevékenységével hozzájárult a romániai magyar közösség társadalmi és politikai homogenizálásához.⁷⁴ És a kommunista rendszer egy újfajta táborba kényszerítette a romániai magyarságot, ahol a „táborlakókat” a „vasfüggöny” választotta el a szabad világban élő embertársaiktól.

⁷³ Andreescu, Andreea–Nastasă, Lucian–Varga Andrea: *Minorități etnoculturale. Mărturii documentare. Maghiarii din România (1945–1955)*. Cluj-Napoca 2001. 51.

⁷⁴ Ezt a folyamatot jól illusztrálja a Magyar Népi Szövetség marosvásárhelyi II. számú körzetének munkaterve. A II. körzet szervező bizottságának 1947. január 20-án megállapított egy havi munkatervének ide vonatkozó pontjai:

„2. Az egyházakkal, a magyar intézményekkel (EMGE, különböző vallási egyesületek) a kapcsolatot – *elvfeladás nélkül* – el kell mélyíteni, hogy a *reakciónélküli egységet* megerősítsük. [Kiemelés – N. M. Z.] A reakció megnyilvánulásaira vissza kell ütni. Nem engedhető meg, hogy azok a vezető pozíciókba befurakodhassanak.

3. A magyarságot be kell kapcsolni a Demokratikus Blokk országos munkatervébe.

4. A Magyar Népi Szövetség propagandáját át kell építeni a népi demokrácia megerősítésének szellemében, a romániai népi demokrácia és gazdasági újjáépítés politikájába.” A korszak retorikájában ez azt jelentette, hogy a demokrácia és gazdaság megerősödése az elsődleges cél, mert csak ez vezethet el a „nemzetiségi egyenjogúsításhoz”. MmOL, a Magyar Népi Szövetség Maros megyei iratai, 1305. fond, 1944/1. csomó, 9.